

Александар Саша Гајић

Институт за европске студије, Београд

ЕУ И РУСИЈА: ИЗМЕЂУ НОРМАТИВНОСТИ И РЕАЛ-ПОЛИТИКЕ*

Сажетак

Полазећи од вредносних оквира који не само да утичу на самоодређење и перцепцију „другог“ у међународној политици, већ и знатно доприносе виђењу сопствених главних и споредних интереса, рад се усредсређује на савремене односе између ЕУ и Русије. Супротстављање ЕУ и Русије тиче се не само конкретних спорова већ има и има своје реперкусије и на теоријска гледишта која се развијају на обе стране. ЕУ себе види као ексклузивну „постмодерну силу“ са супериорним нормативним садржајима која гледа на Русију као на заговорника застарелог реал-политичког приступа што тежи обнови империје. Са друге стране, Русија себе види као државу која се придржава вестфалског, сувереног концепта моћи у међународним односима на основу свог културно историјског наслеђа које је обавезује да се понаша у реал-политичким оквирима. Из ове перспективе, она „нормативну силу“ ЕУ види као израз лажне супериорности иза које се крију геополитички интереси новог „похода на исток“. У раду се надаље детаљно анализира нормативистичка спољна политика ЕУ, вредносно и интересно размимоилажење између ЕУ и Русије, као и руска спољна политика која ствара предуслове за мултиполарни суверени свет са Русијом као његовим „централним балансером“. Закључни део рада објашњава да свака од ове две силе следи логику самодефинисања и својих вредносних оквира која, међутим, није пуко опонирање и ривалска реакција другој сили, већ логични наставак сопствене унутрашње

---

* Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

политике и тамошњег доминантног културно-колективног резонанса, а тек секундарно реакција на изазове које му упућује ривал.

Кључне речи: ЕУ, Русија, нормативизам, реал-политика, мултиполарност, геополитика, проширење ЕУ на исток

Односи међу државама не крећу се само у оквирима интереса вођене реал-политике, већ и у „самоодатим“ вредносним оквирима. Они не само да утичу на самоодређење и перцепцију „Другог“ у међународној политици, већ и знатно доприносе виђењу сопствених интереса. Отуда и у спољној политици и у политичкој теорији преовлађују убеђења како вредносно-идеолошки блиске државе (то јест, оне сличног уређења) имају много мање међусобних проблема и интересног сукобљавања.¹⁾ Са друге стране, сматра се да веома различите политичке заједнице знатно чешће упадају у неспоразуме и сукобљавања.²⁾ Нису реткост ни ставови о неминовности сукобљавања између међународних субјеката са веома различитим политичким устројством.³⁾ На овим премисама су вековима грађена теоријска виђења попут „теорије демократског мира“ или некадашње солидарности унутар социјалистичког блока. У истим оквирима кретала су се и разматрања о некадашњој непомирљивости између наследних монархија и република, између демократских и тоталитарних држава, између либералних и ауторитарних система итд.

Савремено супротстављање ЕУ и Русије често се презентује у овом светлу. Није, дакле, питању само став подстакнут ескалацијом украјинске кризе, због чега се ЕУ, пратећи политику САД, конфронтирала са Руском Федерацијом. Ради се о једном већ дуже времена присутном становишту. За његово уобличавање био је потребан читав низ конкретних повода. Како су се антагонизми од 2000. године наовамо само повећавали, они су на крају довели европске званичнике и експерте до становишта како за њих савремене

---

1) Видети нпр. Daniele Achibugi, *The Global Commonwealth of Citizens*, Princeton University Press, Princeton New Jersey, 2008; Joanne Gowa, *Ballot and Bullets*, Princeton University Press, Princeton New Jersey, 1999; James Lee Ray, "Wars Between Democracies: Rare, Or Nonexistent", *International Interactions* (18:3), 1993, стр. 251-276.

2) У питању је становиште коју заступа целокупна школа реализма у међународним односима, од класичних реалиста попут Ханса Моргентауа до офанзивних неокласичара као што је Џон Миршајмер. Видети: Hans Morgentau, *Politics Among Nations*, McGraw-Hill Education, New York, 2005; Џон Миршајмер, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.

3) Овакве ставове су најизраженије заговарали троцкисти – поборници „перманентне револуције“, незауостављивог сукоба између земаља социјалистичког и капиталистичког уређења.

на Русија представља „стратешки изазов“.⁴⁾ Прве пукотине у међусобним односима јавиле су се са „Концептом шире Европе“ кога је донела Европске комисија у новембру 2003. године. Несугласице су се појачале са најавом „Европске добросуседске политике“. Ова политика је смрала да „креира „пријатељски прстен“ у окружењу ЕУ који би укључивао Русију и друге пост-совјетске земље попут Украјине и Молдавије, као и европске северноафричке суседе⁵⁾ чему се Русија жестоко супротставила. Насупрот оваквим намерама, Русија је потенцирала активно стратешко партнерство са ЕУ засновано на једнакости две стране.⁶⁾ Убрзо након тога, спорови су почели да се умножавају: од оних везаних за „калињинградско питање“ и проблеме прекограничне контроле, преко различитог оцењивања читавог низа политичких дешавања у време „великог проширења ЕУ“ 2004. године, затим бојазни везаних за проширење НАТО-а на исток, све до крајње супротстављених ставова везаних за тадашњу „норанцасту револуцију“ у Кијеву, за стање на Кавказу, за авионски прелет преко Сибира... Временом се списак „спорних питања“ између Русије и ЕУ само увећао. У центру спора су се налазиле експанзија НАТО-а и ширење противракетног штита на просторе бивших чланица Варшавског пакта; оптужбе Брисела упућене Москви које су биле везане за кршења људских права и слабљење демократије, затим за ткз. „гасни спорови“ (2006, 2009) између Русије и Украјине око исплате дугова за транспортован гас, као и краткотрајни рат у Грузији у лето 2008. године где се ЕУ, заједно са САД, оштро супротставила руској војној интервенцији након оружаног напада грузијских трупа на простор Јужне Осетије. У фебруару 2007. године Владимир Путин је имплицитно критиковао европске лидере на „Минхенској конференцији о безбедности“ због тога што нису заузеле чвршћи став против изигравања међународног права и ауторитета УН од стране САД и НАТО-а. Истом приликом, Путин се оштро супротставио предложеним испорукама ракетне одбране лоциране у централној Европи.⁷⁾ „Руска реторика постала је све оштрија како су предлози НАТО експанзије почели до дотичу просторе блиске ономе што

4) Ian Anthony, “Russia as a strategic challenge for the European Union”, SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute, Internet, <https://www.sipri.org/commentary/essay/2015/russia-strategic-challenge-european-union>, 10/10/2017.

5) Joan De Bardeleben, “The Impact of EU Enlargement on the EU-Russian Relationship”, in: *A Resurgent Russia and the West: The European Union, NATO, and Beyond* (ed. Roger E. Kanet), Republic of Letters Publishing, Dordrecht, 2009, стр. 93-94.

6) Видети: Robert Donaldson, Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, ME Sharpe, Armonk, 2005, стр. 261.

7) Vladimir Putin, “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, Munich, 10 February 2007, Internet, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, 24/10/2017.

Русија сматра легитимном сфером свог утицаја, пре свега простор Грузије и Украјине.⁸⁾ Украјинска криза која је ескалирала након „Евромајдана“ (чији је повод, формално, одлагање да потпише ССП са ЕУ) представља само бурни завршетак једног дугог процеса постепеног конфронтирања две различите вредносне и интересне концепције.

Дубоко погоршани односи између ЕУ и Русије имају своје реперкусије и на теоријска гледишта која се развијају на обе стране. Интересне стране односа ЕУ-Русија најчешће се гледају само у димензијама комплексне економске међузависности, док се, напротив, политичко-дипломатски односи или своде на нормативни приступ или се прећуткују (нарочито њихова геостратешка димензија). У западним виђењима, ЕУ се посматра као ултра-прогресивна „вредносна“ заједница која одбацује реал-политички концепт у међународним односима. Наспрам ње, према овом виђењу, стоји Русија лишена свог депласираног комунистичког месијанизма. Својим савременим понашањем – сматрају аналитичари у ЕУ – постсовјетска Русија све више поприма димензије неокласичне, суверене вестфалске империје и „велике силе“ која тежи да реафирмише стратегију „централног балансера“ унутар настајућег мултиполаризма.⁹⁾ Због свега тога стручњаци у ЕУ често истичу како ЕУ и Русија воде политике из различитих векова.¹⁰⁾ Из руске перспективе, спољна политика ЕУ се све чешће доживљава као још једна верзија освајачке политике, као реприза „продора на исток“ (*Drang Nach Osten*), чије се нормативне стране посматрају само као идеолошка обланда.

Дуализам у поимању међународних односа који сугерише да ЕУ поседује некакву „постмодерну ексклузивност“ јавља се и у перцепцији њеног одношења са другим великим силама. Роберт Кејган је још 2003. године примећивао ову појаву у односима између ЕУ и САД: „Амерички и европски погледи разилазе се по веома важном питању о сили – по питању њене делотворности,

---

8) Robert Donaldson, Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems*, нав. дело, стр. 94.

9) Roy Allison, “Russia resurgent? Moscow’s campaign to “coerce Georgia to peace””, *International Affairs Journal*, 84:6, Blackwell Publishing Ltd/ The Royal Institute of International Affairs, 2008, стр. 1171; Robert Donaldson, Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems*, нав. дело, стр. 261.

10) Nathalie Tocci, “The EU as a Normative Foreign Policy Actor”, CEPS Working Document no. 281, Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels, 2008; Elena Kropatcheva, “Russian foreign policy in the realm of European security through the lens of neoclassical realism”, *Journal of Eurasian Studies*, vol 3, issue 1, January 2012, Hanyang University, стр. 30-40.

моралности и пожељности. Европа напушта принцип силе или га, другим речима, превазилази, повлачећи се у свој затворени свет закона и правила, међунационалних преговора и сарадње. Она ступа у постисторијски рај мира и релативног благостања, остварујући „вечити мир“ Имануела Канта. САД, међутим, остају заробљене у историји и примењују силу у анархичном хобсовском свету у ком су међународни закони и правила непоуздани, а права на одбрану, безбедност и утемељење либералног поретка још увек зависе од поседовања и употребе војне силе.¹¹⁾

1. РАЗЛИЧИТЕ „ПРИРОДЕ“ И ВИЂЕЊА МОЋИ ЕУ И РУСИЈЕ

ЕУ, коју су њени истакнути креатори и званичници називали „неидентификованим политичким објектом“¹²⁾ (Жак Делор), своју природу дугује специфичном историјском настанку и еволуцији. Унија се у прво време развијала као међународна мировна организација, а касније и као функционално наднационално удруживање које се тешко могло одредити постојећим правно-политичким категоријално-појмовним апаратом. За објашњење сложене природе ЕУ постоје мноштва теорија: неки је виде као „ентитет *sui generis*“ са специфичним карактеристикама уређења односа између држава чланица и органа Уније, други као провизоријум са федералним елементима, трећи као простор интеграције што постепено из конфедералног уређења прераста у федерацију, четврти као хибридни ентитет који сублимише одлике федеративне државе и међународне организације, пети као систем вишестепених споразума и интеракција.¹³⁾

Знатним делом опорављена од удеса совјетског пројекта, савремена Русија има све атрибуте класичне суверене државе: хијерархијски устројене, федеративног уређења, са јаком централном влашћу и строго дефинисаним надлежностима државних органа и нивоа власти, премда са историјским, културним наслеђем „пред-модерног“ империјалног идентитета.¹⁴⁾ Према свом Уставу, Руска

11) Роберт Кејган, *О рају и моћи: Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003, стр. 7.

12) Видети: Niel Mc Cormic, *Questioning Sovereignty*, Oxford University Press, Oxford, 1999.

13) Видети: Peter Berholtz, *Institutional Aspects of European Integration*, Mc Millan Publishing Group, London, 1993.

14) О свим главним социополитичким, правним, економским и демографским параметрима Руске Федерације видети: Irina Busighia, *Analysis of EU-Russia Relations*, MGIMO, Moscow, 2012.

Федерација је федеративна република са полупредседничким системом. У њој се на челу државе налази председник, док премијер руководи владом, са класичном поделом власти на три гране – законодавном, судском и извршном. У погледу политичког система, Русија функционише као вишепартијска представничка демократија.¹⁵⁾

ЕУ и Руска Федерација не разликују се само по свом уређењу, већ и по сасвим различитим погледима на природу и начине коришћења политичке моћи. Русија се, углавном, придржава вестфалског, сувереног концепта моћи у међународним односима.¹⁶⁾ Овај приступ комбинује све елементе тврде и меке државне моћи зарад заштите својих интереса у овирима постојећег међународно-правног система. Заступајући модерне државне вредности (сувереност, равноправност и једнакост држава, национални идентитет и историјска свест, престиж) и традиционалне комунитарне (укључујући и породичне и верске) вредности, Русија на политичку моћ гледа управо у класичном смислу. Теоријско проучавање таквог виђења политичке моћи потиче из веберовске перспективе коју је, потом, преузео реализам у науци о међународним односима. У датом кључу моћ се посматра као „способност наметања воље другоме, ослањајући се, при томе, на ефикасност средстава силе у случају непокорвања“.¹⁷⁾ Сила, односно принуда се, дакако, употребљава само у крајњем случају. Далеко чешће се преферирају различити видови делотворног утицаја виђени из перспективе интересног преклапања као и читав других утицаја који теже коришћењу елемената „тврде“ и „меке“ моћи. Лишена патоса совјетског месијанизма, Русија поново задобија своје неокласичне континенталне карактеристике. Оне је постепено оспособљавају за вршење улоге „централног балансера“ мултиполаризма са јасним, у традицију укотвљеним, националним идентитетом и поимањем међународних односа у пресеку интереса и међународних правних норматива као задатог оквира сарадње између самосталних државних субјеката.

---

15) С.А. Авакјан, *Конституција Русије: природа, еволуција, современност*, Сашко, Москва, 2000.

16) Видети: Стратегија националне безбедности РФ до 2020. (Стратегија национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года) из 2009 године, Internet, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.htm>, 13/12/2017, као и Ruth Deyermund, "The Uses of Sovereignty in Twenty-first Century Russian Foreign Policy", *Europa-Asia Studies*, Vol. 68, Issue 6, 2015, стр. 957-984.

17) George Schwarzenberger, "Civitas Maxima", *Year Book of World Affairs*, New York, 1975, стр. 338.

ЕУ, пак, не доживљава себе као једног од настајућих полова моћи на „Старом континенту“. Она себе види као есклузивног носиоца постмодерног порива унутар идентитетског галиматријаса од које је сачињена.¹⁸⁾ Своју постмодерну, дифузну природу ЕУ види као прогресивну – са историјски најсавршеније задатим нормативним садржајима и њиховим самосврховитим усмерењем. Услед специфичне природе њеног настанка и развоја те разноликости која постоји између њених чланица, ЕУ се не може ослонити на компоненте своје „тврде моћи“ као механичког збира компоненти моћи својих саставних делова. Једном примљене у Унију, њене државе чланице убрзано се раслојавају у типично „фрагментационо“ (Цервис)¹⁹⁾ смислу: оне разливају своју пређашњу државну моћ и наниже – на подржавне нивое и ентитете (регионе, области, локалне власти) и навише – на надржавне структуре. „Колажни“ плурализам ЕУ је настао у типском конструкционистичком кључу. У њему се норме, моћ и идентитет(и) формирају кроз сталне интеракције које стварају колективна значења. Овакви садржаји – виђени испрва као релативни у односу на идентитете и вредности других (Вент)²⁰⁾ – условљавају да ЕУ нема типичан државни однос према својој територији, нити суверено располагање ресурсима. ЕУ нема привредне капацитете подложне политичким утицајима из једног центра; она нема релативно хомогено становништво са заједничким идентитетом, карактером и моралом. ЕУ нема своју војску; нема ни класичну дипломатију (чак ни после Лисабонског уговора и увођења институције Високог представника за спољну и безбедносну политику). Сви ови недостаци воде ЕУ у правцу окретања другим видовима моћи у међународној политици, а не оним класичним, реал-политичким.

---

18) Видети: Ian Manners, “Normative Power Europe: A contradiction in terms”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 20, No. 2, 2002, стр. 235-258. Сличну аутоперцепцију ЕУ налазимо у читавом низу њених званичних докумената. Видети: European Council (2005), Declaration on Kosovo, Presidency Conclusions, 16-17 June; European Commission, “What the European Union could bring to Belarus”, non-paper, 21 November 2001, Meeting Doc. 265/06 rev 5, 2006.

19) Robert Jervis, *System Effects: Complexity in Political and Social Life*, Princeton University Press, Princeton, 1997.

20) Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It – the Social Construction of Power Politics”, *International Organisation*, vol. 46, no. 2, 1992, стр. 391-425.

2. НОРМАТИВИСТИЧКА СПОЉНА ПОЛИТИКА ЕУ

Вредносне димензије „недржаволике“ природе ЕУ одавно су уочене и теоријски концептуализоване: називане су прво „цивилним“²¹⁾ „меким“²²⁾ а тек у недавно време и „нормативним“.²³⁾ На сличан начин еволуирали су и термини који су у званичним документима били употребљавани од стране европских бирократа. „Праведна основа“ у међународним односима као вредности циљ ЕУ јавља се још у „Декларацији о европском идентитету“ из децембра 1973. године. „Јединствени европски акт“ из 1986. године позива целу заједницу да „покаже принципе демократије и заступање владавине закона и људских права“ у свом вођењу спољних послова. Године 1988, Европски савет позивао се на улогу ЕЗ да чува међународни мир, као и да заступа остварива решења за регионалне конфликти и покаже солидарност према демократији. Такође, апострофирана је њена спремност да пружи подршку „Универзалној декларацији о људским правима“ и појача учинак УН по питању побољшавања друштвених и економских услова у мање развијеним земљама.²⁴⁾ Споразум из Маастрихта 1992. године задао је даље нормативне путоказе спољне политике ЕУ. У њему је исказано залагање за ширење заједничких вредности попут демократије, владавине закона, људских права и фундаменталних слобода, као и подршка економском и друштвеном развоју као несумњивим приоритетима (Article III-193(1), Article I-2 and I-3). Деценију касније, све то је у појачаном виду истакнуто на самиту у Лакену. На овом скупу је понављано како је Европа континент на коме је донета „Велика повеља слобода“, где су се одиграле Француска револуција и пад Берлинског зида, да је она постала простор зачетка идеја слободе, солидарности и различитости. „Једино ограничење ЕУ су демократија и људска права. Унија је отворена само за земље које се придржавају базичних вредности као што су слободни избори, поштовање мањина и поштовање владавине права.“²⁵⁾ „Стратегија европске безбедности“ из 2003. године истицала је значај нормативних садржаја ЕУ за вођење њене спољне политике са циљевима ширења добре управе, подршке друштвеним и политичким рефор-

21) Francois Dûchene, “The European Community and the Uncertainties of Interdependence”, in: *A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems before the European Community*, (eds. M. Kohnstamm, W. Hager), Macmillan, London, 1973, стр. 19.

22) Christopher Hill, “European foreign policy: Power bloc, civilian model – or flop?”, in: *The Evolution of an International Actor* (ed. R. Reinhardt), Westview Press, Boulder, 1990.

23) Ian Manners, “Normative Power Europe: A contradiction in terms”, нав. дело, стр. 235-258.

24) Nathalie Tocci, “The EU as a Normative Foreign Policy Actor”, нав. дело, стр. 1.

25) Исто.

мама, борбе са корупцијом и злоупотребама моћи, успостављања владавине закона и заштите људских права. Управо то је био оквир кога је ЕУ дефинисала као модел свог меког утицаја. Већ тада је истицано како је овај утицај лишен принуде и унилатералних потеза који сежу за коришћењем елемената класичне, тврде моћи. Циљ овакве „непринудне“ спољне политике био је да пренесе вредносне димензије својих унутрашњих прилика у спољни свет, да тамо пренесе своју „природу“ везану за слободу и безбедност. При томе је снажно прокламовано удаљавање ЕУ од „политике моћи“, доминантне у међународним односима кроз историју. Истовремено, европска спољна политика проглашена је за суштинску алтернативу наслеђеној анархичности у међународним односима. ЕУ је због тога своје нормативне утицаје сматрала релевантним не само у односу на своје суседство, већ и у глобалним размерама. Све државе – сматрале су заступници европског нормативизма – могу да се размимоилазе по различитим питањима и начину на који желе да остваре своје интересе. Но, оне не могу да оспоре успостављене институционализоване оквире за миран дијалог уз помоћ којих се чува међународна стабилност, а све на основу ових норми, односно нормативних садржаја чији је – веровали су европски нормативисти – ЕУ родоначелник и главни заговорник у савременом свету.

Декларативни циљеви нормативистичке спољне политике ЕУ били су демократизација и економска модернизација на основу западњачког модела вишепартијског политичког система и слободно-тржиних активности. Управо њих је ЕУ у свом проширењу промовисала и „пресађивала“ на земље средње и источне Европе. Приступање пост-социјалистичких држава Европској унији подразумевало је безрезервно прихватање представничке демократије, тржишне економије те усклађивање („хармонизацију“) правног система ових држава са прописима ЕУ („критеријуми из Копенхагена“). Главна „нормативна средства“ ЕУ у контексту њеног проширења била су базирана на принципима „штапа и шаргарепе“.²⁶⁾ Инструменти проширења су укључивали кажњавање других држава услед њиховог одступања од нормативних оквира спољне политике ЕУ. Санкционисање није спровођено коришћењем елемената „тврде моћи“, већ, пре свега, одлагањем добијања бенефита очекиваних приступањем ЕУ. „У начелу, ЕУ је више инклинирала да охрабри и награди усаглашавање него да санкционише неусаглашавање, осим индиректно. Овим се не занемарује асиметрија у моћи између ЕУ и земаља кандидата. ЕУ је она која одлучује о подобности сваког кандидата да постане члан клуба, одређујући

26) Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Vol. 11, No. 4, 2004, стр. 661-679.

критеријуме приступања и вреднујући спремност пријављених да то учине. Док у теорији кандидати формално преговарају о приступању, у пракси се веома мало тога преговара. *Acquis* нису предмет преговарања, осим изузетака везаних за етапе транзиције и неких привремених дерогирања. И само је ЕУ та која може одлучити да ли је и на који начин кандидат испунио критеријуме за чланство.²⁷⁾

3. ВРЕДНОСНО И ИНТЕРЕСНО РАЗМИМОИЛАЗЕЊЕ ИЗМЕЂУ ЕУ И РУСИЈЕ

Овако је у теоријском погледу изгледала „нормативистичка димензија“ спољне политике ЕУ током задње две и по деценије. У пракси се ова политика није суочавала са отвореним опонирањем међу малим и slabим државама са периферије западног културног круга. Разлика у „габаритима“, спремност на структурно уподобљавање у складу са задатим нормативним садржајем и решеност да се, уласком у Унију, постане део јединственог „великог простора“, била је код ових држава углавном неупитна. Она је то остала и у случајевима када су тумачења „треће корпе“ људских права, почела да се поступно крећу у ултра-индивидуалистичком смислу. Право суочавање са суштинским опонирањем се догодило тек када се ЕУ у својој „прогресивној“ мисији суочила са једнако „габаритном“ а историјски самосвесном Русијом. Руски културни идентитет и вековно империјално наслеђе нису јој дозвољавали да „седи у чекаоници“ за чланство у једној контраверзној супранационалној заједници и послушно се уподобљава стандардима сумњиве универзалности који се дубоко косе са морално-културним садржајима не само њеног, него и свих других незападних друштава.

Гледајући очима реал-политике у савременим међународним односима, ситуација је јасна: у настајућем мултиполарном поретку, ЕУ представља убедљиво најслабији пол у међународном систему. ЕУ је здање са најпроблематичнијим перспективама, док Русија представља делимично обновљену велику силу. Док Русија представља самосталан пол политичке моћи, ЕУ се све време налази у подређеном положају према САД и њеном војном савезу (НАТО). Нормативна моћ ЕУ представља само пратећу идеолошку потпору геостратегији атлантистичког Запада. ЕУ је принуђена да се стално уподобљава и служи геостратешким виђењима и интересним перспективама САД и НАТО-а и да селективно користи или пренебрегава своја нормативна усмерења. Нормативне димен-

27) Nathalie Tocci, „The EU as a Normative Foreign Policy Actor“, нав. дело, стр. 3.

зије спољне политике ЕУ потичу из исте идејно-цивилизацијске матрице и – мада у неким елементима предњаче над САД својом постмодерном авангардношћу – углавном следе трасе „тврде“ политичке моћи атлантизма.

Русија – која тежи реафирмацији њеног статуса „велике силе“ у глобалним размерама²⁸⁾ – управо на овај начин гледа на ЕУ и њену спољно-политичку улогу. Руско виђење самог себе, на Западу често тумачена „постимперијалним синдромом“ и пратећом носталгијом, не представља само жудњу за рестаурацијом моћи као велике силе: оно је, пре свега, базирано на историјском искуству и културно-колективном идентитету. Руски идентитет је незападни, мада европски; али не западно-европски, већ идентитет израстао из православне хришћанске традиције источног дела Европе и њене симбиозе са Азијом. Руски дискурс као пратња обнове класичних атрибута државне моћи одређен је представама о „руској цивилизацији“. „Руска цивилизација“ је једним делом блиска, а другим веома удаљена од западно-европске цивилизације, нарочито њених савремених постмодерних тенденција.²⁹⁾ Практично цело културно-колективно историјско наслеђе Русије укотвљено је у традиционалне, предмодерне обрасце.³⁰⁾ Такође, Русија строго разликује Европу са свим њеним наслеђем од ЕУ као њеног постмодерног експеримента у сваком смислу, а посебно оном нормативном. „За Русију, европски континент се састоји из два дела – западног (кога данас предводи ЕУ, а која напушта и трансформише сопствено предмодерно културно наслеђе и вредности) и источног (кога предводи и чува Русија).“³¹⁾ Такво вредносно становиште имплицира однос Русије ка ЕУ као равноправном, иако посве различитом партнеру. Такође, Русија у савременој међународној политици заступа полицентрични цивилизацијски културализам.³²⁾ Овакав став одриче убеђење било кога о његовом универзалном примату. Руско становиште се супротставља сваком ставу о супе-

28) Thomas Gomart, *EU – Russia relations: Toward a way out of depression*, CSIS/IFRI, Washington DC, 2008, стр. 5.

29) Видети: Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 182, 187; Andrei Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman & Littlefield Publishers, New York, 2016.

30) Видети: Алексáндр Панарин, *Россия в циклах мировой истории*, Издательство МГУ, Москва, 1999.

31) Dimitri Trenin, “Russia reborn: reimagining Moscow’s foreign policy”, *Foreign Affairs*, Vol. 88, Issue 6, 2009, стр. 37.

32) Стратегија националне безбедности РФ до 2020. године (Стратегија национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года) из 2009 године, Internet, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.htm>, 13/12/2017.

риорним вредносним оквирима једних културно-цивилизацијских творевина над другим. Руски културни полицентризам због тога дубоко противуречи западном европоцентризму и његовим глобалним тежњама. Праћен „тврдом“ експанзијом САД и НАТО-а западним друштвима овакав „мисионарски“ нормативизам пре свега личи на нови идеолошки вид неоколонијалног потчињавања. Поред тога, мултицентрични културно-цивилизацијски приступ само учвршћује Русију у њеном опредељењу да постсовјетски простор посматра као сопствену сферу утицаја. Русија, на основу мноштва културних и историјских аргумената, сматра да је она та која треба да има првенство да утиче и предводи тамошње економско-политичко наддржавно повезивање, а не да те просторе препушта онама које доживљава као „Друге“ и другачије.

Различите „природе“ и вредносна усмерења ЕУ и Русије одсликавају и се на њихово виђење простора и времена. Ова виђења утичу на различита вредновања и интерпретације прошлости. ЕУ себе види и промовише као „завршену“, „безвремену“ и у (гледајући у класичном државном смислу) „неполитичку“ заједницу која се шири кроз простор вођена својим нормативним импулсима. За ЕУ, историја у правом смислу и не постоји мимо историјата њеног настанка и развоја. Наслеђене историјске контроверзе ЕУ се реинтерпретирају или у постмодерном релативистичком кључу или зарад опортуних циљева. Реинтерпретирање служи да се, кроз умањивање и негирање постојећих разлика, прикрију и некадашњи и актуелни спорови између држава чланица ЕУ. Русија не само да географски простор посматра геополитички: она и садашњицу и будућност тумачи у културно-историјском кључу, у пресеку историјског права, културно-историјске генезе, њене динамике и интересне логике. Богата историја и обнова поштовања културно-историјских наслага учвршћује Русију у свом комплексном културном идентитету. Покушаји реинтерпретације историје и релативизације кључних догађаја и позиција у историји односа Русије и Запада у Русији се доживљавају као покушаји историјског ревизионизма. Уочене ревизионистичке тежње се виде као настојања усмерена ка колективно-идентитетском слабљењу и покушајима рехабилитације сумњивих историјских личности и поражених покрета. Заједничко и овим личностима и покретима је што су бивали у служби управо оних сила које су угрожавале историјски идентитет и самосвојност Русије као и њен територијални интегритет.³³⁾ У том смислу, између Русије и неких тенденција на њеном Западу одвија

---

33) Loredana Maria Simionov, “EU and Russia, cooperation or competition?“, *Center for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University, The Romanian Academy, Iași*, 2014, стр. 235.

се својеврсна „борба за сећање“,³⁴⁾ тј. битка за реинтерпретацију прошлости.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Све у свему, Русија не гради своју спољну политику у складу са оквирима и вредностима које „задаје“ ЕУ. Руска спољна политика, међутим, није пуко опонирање ЕУ и ривалска реакција. Она је, пре и изнад свега, логични наставак тамошњег доминантног културно-колективног резоновања, а тек секундарно реакција на изазове Запада. И руске политичке елите и руски народ не виде територије између ЕУ и Русије као „празан простор“ који постоји ван руског културног, политичког и економског утицаја. Напротив, они га виде као „блиско суседство“ које исконски припада јединственом културном кругу у коме је Русија лидер и стожер окупљања.³⁵⁾ Видећи себе поново у статусу „велике силе“, Русија обнавља ову историјску улогу и води политику у складу са тим. Она се претходно ослободила комунистичког идеолошког багажа и почела да форсира билатерализам у свом „блиском суседству“ као најпогоднији начин за вођење политике. За разлику од Русије, ЕУ, са свог нормативног пиједестала, пориче свим другима актерима позицију једнако вредног субјекта међународних односа. Унија третира своје окружење углавном као мало вредан постисторијски материјал. Овај материјал, сматрају у Унији, треба преобликовати, превредновати и, поступно – када се саобрази ЕУ као „прототипу“ – апсорбовати провођењем кроз сопствени приступни процедурални лавиринт.

Услед дубоко удаљених вредносних ставова и, на основу њих, виђења стварности, Русија види активности ЕУ на постсовјетском простору пре свега у „геополитичким размерама“: као борбу за проширење „сфере утицаја“ на руски културно-историјски простор. Русија сматра да у свом „блиском суседству“ дугорочно ионако не може да постоји вакуум моћи и да га, због тога, треба превентивно – мада поступно и мирољубиво – испунити. ЕУ, са друге стране, овакве виђења и активности Русије тумачи као обновљени „руски империјализам“. „Империјалистичке“ руске намере, сматрају на Западу, ношене су носталгичним сентиментима ка просторима на којима Русија више нема никакав примат ни историјско

34) Thomas Gomart, *EU-Russia relations: Toward a way out of depression*, нав. дело, стр. 3.

35) Видети нпр. Александар Дугин, *Основи геополитике 1*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 147-193.

право, а поготово не неке културно-цивилизацијске разлоге који измичу западним идеалним нормативним оквирима. Ово дубоко размимоилажење – „погурано“ од стране САД зарад њених геополитичких амбиција – полако је преусмерило односе ЕУ и Русије у правцу „игре нулте суме“ (*zero sum game*) где се добитак једне стране сматра губитком друге. Садашњи антагонизми и санкције пуке су последице овакве логике и на основу ње виђеног сплета околности.

ЛИТЕРАТУРА

- Авакјан С.А., *Конституција Русије: природа, еволуција, современост*, Сашко, Москва, 2000.
- Дугин Александар, *Основи геополитике 1*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Кејган Роберт, *О рају и моћи: Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003.
- Миршајмер Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.
- Панарин Александр, *Россия в циклах мировой истории*, Издательство МГУ, Москва, 1999.
- Стратегија националне безбедности РФ до 2020. године (Стратегија национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года) из 2009 године, Internet, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.htm>, 13/12/2017.
- Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1998.
- Achibugi Daniele, *The Global Commonwealth of Citizens*, Princeton University Press, Princeton New Jersey, 2008.
- Allison Roy, “Russia resurgent? Moscow’s campaign to “coerce Georgia to peace””, *International Affairs Journal*, 84:6, Blackwell Publishing Ltd/The Royal Institute of International Affairs, 2008.
- Anthony Ian, “Russia as a strategic challenge for the European Union”, SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute, Internet, <https://www.sipri.org/commentary/essay/2015/russia-strategic-challenge-european-union,10/10/2017>.
- Berholtz Peter, *Institutional Aspects of European Integration*, Mc Millan Publishing Group, London, 1993.
- Busighia Irina, *Analysis of EU-Russia Relations*, MGIMO, Moscow, 2012.
- De Bardeleben Joan, “The Impact of EU Enlargement on the EU-Russian Relationship”, in: *A Resurgent Russia and the West: The European Union, NATO, and Beyond* (ed. Roger E. Kanet), Republic of Letters Publishing, Dordrecht, 2009.
- Deyermond Ruth, “The Uses of Sovereignty in Twenty-first Century Russian Foreign Policy”, *Europa-Asia Studies*, Vol. 68, Issue 6, 2015.

- Donaldson Robert, Noguee Joseph L., *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, ME Sharpe, Armonk, 2005.
- Dûchene Francois, "The European Community and the Uncertainties of Interdependence", in: *A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems before the European Community*, (eds. M. Kohnstamm, W. Hager), Macmillan, London, 1973.
- European Commission, "What the European Union could bring to Belarus", non-paper, 21 November 2001, Meeting Doc. 265/06 rev 5, 2006.
- European Council, Declaration on Kosovo, Presidency Conclusions, 16-17 June, 2005.
- Gomart Thomas, *EU – Russia relations: Toward a way out of depression*, CSIS/IFRI, Washington DC, 2008.
- Gowa Joanne, *Ballot and Bullets*, Princeton University Press, Princeton New Jersey, 1999.
- Hill Christopher, "European foreign policy: Power bloc, civilian model – or flop?", in: *The Evolution of an International Actor* (ed. R. Reinhardt), Westview Press, Boulder, 1990.
- Jervis Robert, *System Effects: Complexity in Political and Social Life*, Princeton University Press. Princeton, 1997.
- Kropatceva Elena, "Russian foreign policy in the realm of European security through the lens of neoclassical realism", *Journal of Eurasian Studies*, vol. 3, issue 1, January 2012, Hanyang University.
- Manners Ian, "Normative Power Europe: A contradiction in terms", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 20, No. 2, 2002.
- Mc Cormic Niel, *Questioning Sovereignty*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Morgentau Hans, *Politics Among Nations*, McGraw-Hill Education, New York, 2005.
- Putin Vladimir, "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", Munich, 10 February 2007, Internet, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, 24/10/2017.
- Ray James Lee, "Wars Between Democracies: Rare, Or Nonexistent", *International Interactions* (18:3), 1993.
- Schimmelfennig Frank, Sedelmeier Ulrich, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Vol. 11, No. 4, 2004.
- Schwartzberger George, "Civitas Maxima", *Year Book of World Affairs*, New York, 1975.
- Simionov Loredana Maria, "EU and Russia, cooperation or competition?", *Center for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University*, The Romanian Academy, Iași, 2014.

- Tocci Nathalie, "The EU as a Normative Foreign Policy Actor", CEPS Working Document no. 281, Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels, 2008.
- Trenin Dimitri, "Russia reborn: reimagining Moscow's foreign policy", *Foreign Affairs*, Vol. 88, Issue 6, 2009.
- Tsygankov Andrei, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman & Littlefield Publishers, New York, 2016.
- Wendt Alexander, "Anarchy is What States Make of It – the Social Construction of Power Politics", *International Organisation*, vol. 46, no. 2, 1992.

Aleksandar Sasa Gajic

EU AND RUSSIA: BETWEEN NORMATIVITY AND REAL-POLITICS

Resume

By observing normative framework that is not only affecting self-determination and perception of the "Other" in international politics, but which is also significantly contributing to the perception of one's own major and minor interests, the Paper focuses on the contemporary relations between the EU and Russia. In recent years there were numerous disputes between EU and Russia such as Georgian War, Russia-Ukraine "gas disputes", question of Kaliningrad, cross-border control disputes, NATO's eastern enlargement and construction of anti-ballistic missile shield in new NATO member states, Ukraine's Civil War... The antagonism between EU and Russia concerns not only their political disputes, but also has its repercussions on theoretical point of view that is being developed on both sides. The EU sees itself as an exclusive "postmodern power" with superior normative content that looks at Russia as a supporter of an outdated real-political approach that seeks to restore its empire. On the other hand, Russia defines itself as a state that adheres to the Westphalian, sovereign concept of power in international relations based on its cultural and historical heritage which obliges it to act in real-political dimensions. From this perspective, Russia sees the "normative force" of the EU as an expression of its false superiority behind which geopolitical interests of the new "Drive toward East" are being hypocritically hidden. In the contemporary international relations that are evolving toward multi-polarity, EU is the weakest center of regional power and the supranational construction with most problematic perspectives, while Russia tends to become partially renewed "Great Power". While Russia acts as independent pole of political power, EU is still in a subordinate, non-independent position

towards the USA and NATO. The paper further analyzes in detail the normative foreign policy of the EU as well as the normative and interest disagreement between the EU and Russia, as well as Russian foreign policy that tries to set ground for multi-polar world of sovereign states with Russia as its “central balancer”. The concluding part of the Paper explains that each of these two entities follows the self-defining logic and its value framework that is, however, not just a opposing or rival reaction toward the other international power, but a logical continuation of one’s own internal politics and their prevailing cultural-collective reasoning, and only a secondary reaction to the challenges addressed by their rivals.

Keywords: EU, Russia, normativism, real politics, multi-polarity, geopolitics, eastern EU enlargement

---

* Овај рад је примљен 23. октобра 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 06. децембра 2017. године.